

A felsőfokú szakképzés helyzetét, az így szerzett végzettségek munkaerőpiaci értékét vizsgálja Györgyi Zoltán. A kutatás időpontjában már tíz év tapasztalatai álltak rendelkezésre, s ezek azt mutatják, hogy a felsőfokú szakképzést nagyobb arányban választják azok, akiknek a képzés munkaerőpiaci hozadéka nem fontos. A lemorzsolódók aránya esetenként meglehetősen magas, 5–75 % között változik, az okok között a felsőoktatásba való átlépés éppúgy szerepel, mint a követelmények nem teljesítése. Az elhelyezkedés egyes szakmákban teljesen esélytelen, míg más esetekben – főként, amikor a munkáltatók gyakorlati képzőhelyet biztosítanak, így van rálatásuk a képzésre – biztosabb az elhelyezkedés és az előrelépés. A kutatás összességében a képzési rendszer munkaerőpiaci kontrolljának általános hiányát állapítja meg.

A kötet két tematikus szála – a rendszer-szintű működési sajátosságok és változások, illetve az egyéni, kisközösségi identitás alakulásának jellemzői – fonódik egybe az utolsó, *Nevelésszociológia, oktatáspolitikai* című fejezetben. A tanulmányok egy része a kistéleplések iskoláival, másik részük a kisebbségi felsőoktatási intézményekkel foglalkozik. Két olyan intézménytípussal, amelyek nem illeszkednek harmonikusan az oktatási rendszerek – politikai által támogatott – struktúrájába, mert a civil társadalommal, az őket körülvevő kisebb közösséggel való kapcsolatuk látványosabb, és talán szervezettebb is, mint más intézményeké. „A kistéleplési iskolák mindenütt társadalmi, politikai, szakmai viták fókuszában állnak, részben hatékonysági, részben eredményességi okokból” – írja Imre Anna, aki a körzetesítés, kistérségi társulásba lépés lehetősége mellett mutatkozó alternatív utakról számol be. Ezek egyike a fenntartó-váltás, a másik a kisebbségi oktatás bevezetése;

utóbbi a központilag előírt létszámkorlátok alól mentesíti az iskolát.

Nem állnak rendelkezésre olyan, a gazdaságosságot vizsgáló elemzések, amelyek az utaztatás vagy a gyermekfelügyelet költségét is tekintetbe veszik – mutatja ki Forray R. Katalin –, emellett a falusi kisiskolák előnye, hogy az életkori szempontból heterogén osztályok állandó lehetőséget biztosítanak a diákoknak a modellkövetésre, a szerepek elsajátítására. Hátrányt jelenthet, hogy az aprófalvas térségekben a munkanélküliek, szegények, cigányok aránya általában magas, így ezek az iskolák a marginális csoportok – települési szinten – szegregált intézményeivé válhatnak. Az elszigetelődés problémáját azonban nem feltétlenül oldja meg az iskola megszüntetése – hívja fel a figyelmet Forray –, a vertikális hálózatok létrehozása inkább jelenthet megoldást, emellett nem gátolja, hogy a kisiskola a helyi közösség számára hasznos, lokális funkciókkal bővíljen.

A helyi közösség igényeire válaszolva létrejövő kisebbségi felsőoktatási intézmények „bolognai folyamatban” zajló helykeresését és megküzdési stratégiáit vizsgálja Kozma Tamás tanulmánya. Ezen intézmények alakulásukat követően, az 1990-es évek derekán azzal a kihívással találták szembe magukat, hogy a körülöttük újraalakuló – a múltbelitől különböző, a nemzeti önazonosság tudatát erősítő – állami felsőoktatási szabályrendszerben és politikai törekvések között kell életben maradniuk. Azon intézményeknek, amelyek – vagy a fenntartókra, vagy az anyaországi intézményekre támaszkodva – képesek voltak megerősödni, a bolognai folyamat újabb megoldandó problémát jelent. E folyamat célja ugyanis a felsőoktatás egységsülésének támogatása, és így nem képes kezelni a fenntartói sokszínűséget, amivel a

nemzeti egységsülésnek kedvez. Ha a kisebb-ségi felsőoktatási intézmények egy homogén rendszer részeivé válnak – akár alapképzési, akár egyetemi szinten –, akkor éppen azt a társadalmi és politikai szerepet veszítik el, melynek betöltése érdekében létrejöttek.

A Kozma által vizsgált intézmények a következőkben leírt háromféle megküzdési stratégia valamelyikét követték. „A. stratégia”: igazodtak a nemzetállami felsőoktatási követelményekhez. „B. stratégia”: az alapítók eredeti igényeit kielégítve szegregálódnak a nemzetállami felsőoktatási rendszertől, ami azonban jelentősen megnehezíti számukra az akkreditációt, ezzel hosszú távon a fennmaradást is. „C. stratégia”: hálózatosodás, más, a nemzetállami felsőoktatási rendszeren kívüli intézményekkel való együttműködés. A szerző úgy ítéli meg, hogy ez utóbbi hálózat

forma nyújthat leginkább alternatívát az egységsülő felsőoktatási rendszerhez képest.

Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola a kötet alcíme. A tanulmányok arra készítetnek, gondoljuk újra, hogyan definiáljuk ezeket a fogalmakat és jelzőket, miután szemügyre vettük az egyéni identitás bonyolult, mátrix-jellegű szerveződését és a módot, ahogy ezt a kisebb-nagyobb közösség sajátosságai és elvárásai átszövik. A bevezető tanulmány arra figyelmeztet: a fejlődés feltétele a minél szélesebb körben folyó diskurzus – e kötet a diszkurzív mezőt nyitja szélesre iskola és tudomány között. (*Kozma Tamás – Perjés István (szerk.): Új kutatások a neveléstudományokban. Bp., Aula Kiadó, 2009*)

Kovács Edina

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományok Intézete

Az önbecsülésként felfogott igazságosság

„A voluntarisztikus paradigma keretei között – ha kellően következetes – előbb vagy utóbb társadalomelmélet-történetet fog írni az ember. Természetesen más paradigmát követve és egyébként is sokféle okból kifolyólag lehet elmélet-történeti összefoglalót készíteni.” – írja Balogh István Richard Münch elmélet-történeti köteteiről. Tizenegy évvel ezután, bár a voluntarisztikus társadalomelmélettel már sokkal korábban is foglalkozott, maga is kiadta elmélet-történeti traktátusát. Ha pontosabbak akarunk lenni, azt kell mondanunk, hogy az *Igazságosság és politika* című kötet voltaképpen meta-elmélet-történeti tanulmányfüzér, mivel magában foglalja Balogh István másfél évtizedes tudományos munkásságának történetét is.

A könyv az igazságosság problémájával foglalkozó elméletek kritikai analizisét végzi, méghozzá oly módon, hogy az egyes elméletek talaján megfogalmazott állításokat ütközteti az azok ellen szolgáló érvekkel; illetve olyan kérdéseket tárgyal, amelyek hozzásegítenek ahhoz, hogy az adott elméletről (annak érvényességéről, státusáról) is mondassunk valamit, hogy kritikailag megítélhessük azt. A könyv végcélja, hogy az igazságosság problémájának legaktuálisabb aspektusait ismertesse, a körülötte kialakult kurrens vita állapotának rekonstrukcióját nyújtsa; majd ebből a kutatás egy lehetséges új irányát előre vetítse.

Némileg lesarkítva azt mondhatjuk, hogy Balogh könyvének tétkérdése és saját elméletének kifejtése az Otfried Höffe és John Rawls közötti szembenállásból indul ki. Az elsődleges nehézség az, hogy az igazságosság elveinek meghatározása a rawlsi elméletben előfeltételezi azokat az intézményeket (a libe-

rális demokrácia intézményrendszerét) és azokat a „szerződő” aktorokat, amelyekre – az igazolási eljárás eredményeként – az elveket újból alkalmazzák. E „hermeneutikai cirkuluson” Höffe úgy lép tovább, hogy egyfajta gyakorlati metafizikához nyúl vissza. Itt a norma mint a cselekvés (és nem az elmélet) „viszonylagosan végső alapja” lesz értelmezve. E fundamentálfilozófia kereteit Höffe az „antropológia plusz etika” terminussal jelöli meg. Balogh szerint Höffe koncepciójának nagy erénye, hogy képes kezelni azokat a problémákat, amelyeket a rawlsi nem: első lépésben lehetővé teszi a történetileg és kulturálisan invariáns erkölcsi normák (és ezzel együtt az igazságosság elveinek) *megalapozását*, majd a realviszonyokat figyelembe véve levezethetővé válik a történetileg és kulturálisan változó feltételek sora is.

Balogh megjegyzi, hogy bár az igazságosságnak mint a legitimitáció elvének tisztázatlan a viszonya az antropológiai alapszerkezethez, Höffe elképzelését még sem kell elvetnünk, mivel tud valamit, amit elődei, vetélytársai nem. A höffei igazságosságelmélet megalapozási stratégiája ugyanis többlépcsős: előbb a megalapozással foglalkozik (antropológiai szint), és csak azután a felmerülő igazságossági elvek igazolásával, igazolhatóságával (társadalomelméleti szint). Ezen a ponton vezet be Balogh saját, a kutatás új útjaira és stratégiájára vonatkozó hipotézisét.

Az antropológiai alapszerkezetet az ember természeti előfeltételeihez, a társas együttélésbeli és az önmagához való viszonyának relációstruktúrájaként értelmezi. Ez utóbbi egyfajta *önmeghatározást* takar, vagyis azt a reflexív viszonyt, ahogyan az ember a természettel és a közösséggel való kapcsolatát szemléli.

A társadalomelméleti szint vizsgálatából – elég csak a sok különböző megközelítésmód-

ra és stratégiára gondolni – kiviláglik, hogy a széttagolt egyén több más, egymástól gyökeresen különböző közösség tagja, egyszerre több összeegyeztethetetlen normarendszer részese – többek között ebben áll a modern ember válsága. Balogh megemlíti, hogy az újabb koncepciók (például Rawls) az egyén szabadságát egyre inkább mint a személyiség önmagára találásának lehetőségét határozzák meg. Külön ki is emeli e fogalom, vagyis a reflexív normativitás kulcsfontosságát. „[A] kérdés most már [...] az – írja Balogh –, hogy vajon a modern ember az általa már csaknem elfelejtett, eredendő, ámde ma már távoli antropológiai lehetőségeire alapozva eljuthat-e önmagához való reflexív viszonyában ténylegesen ahhoz, hogy egyéniséggé integrálja rendszerszerű széttagoltságát.” Ebben a kontextusban tehát az igazságosság elveinek úgy kell orientálniuk az egyének cselekvését és az intézmények működését, hogy biztosítsák az egyéniség kiemelkedését a széttagoltságból.

Ezt a fejtegetést követi Balogh legfigyelemreméltóbb és egyben legproblematikusabb koncepciója. Az antropológiai szint viszonyai és az önmeghatározás új módjainak – vagyis a meghatározás széttagoltságának – feszültségét az *önbecsülés normatív igazságossági elvei* oldják fel. Az elvek a következők:

Első alapelv: minden ember joggal tart igényt képességei és adottságai kifejlesztését és gyakorlását szolgáló feltételekre. • *Második alapelv:* az egyén felelősséggel tartozik képességei kifejlesztéséért és gyakorlásáért. • *Harmadik alapelv:* az egyének közötti kapcsolatok és az intézmények úgy alakítandók, hogy a képességei kibontakoztatásában és gyakorlásában felelősségteljes egyén teljesítménye önbecsülésének alapjává válhasson.

Ezt az elgondolást azonban számos probléma kíséri. Balogh ugyanis nem jelöli meg,

hogy az elvek két kulcsfogalmát, az *önbecsülést* és a *felelőséget* honnan meríti. Valószínűsíthető, hogy az itt ki nem fejtett önbecsülés Rawlstól származik, aki azt Kant autonómia fogalmához kapcsolódva fogalmazza meg: „[a] szabadság egy olyan törvény szerinti cselekvés, amit magunk adunk magunknak. És ez nem a zord parancsok, hanem a kölcsönös tisztelet és az önérzet erkölcséhez vezet.” Az ebben a formában felfogott önbecsülés Rawls elméletében az („eredeti helyzetben”) az ember alapvető javai közül a legfontosabb. Az ember tisztában van saját értékeivel, és bízik abban, hogy képes szándékai (jórol alkotott felfogása, életcélja) megvalósítására. Ebben a kontextusban Kantot követve (ezzel Rawls is egyetértene), az iménti meghatározás a következőket rejti magában. Emberi mivoltunk tisztelete feltétlen erkölcsi kötelességünk, tehát emberi mivoltunkat soha nem tekinthetjük pusztán eszköznek. Ha tehát feltesszük, hogy Balogh ebből a hagyományból emelte át kulcsfogalmát, érthetetlen lesz az önbecsülés Balogh által megjelölt azon funkciója, hogy ugyanis az a képességek kifejlesztését szavatolja. Miért ne mondhatnánk, hogy valaki önérzetén nem esett csorba csak azért, mert nem fejlesztette ki (bizonyos) képességeit? Az önbecsülés ezen funkciója nem is világos, és nem is olyan fontos, mint a saját mivoltunkat érintő kanti imperatívusz.

A következő gond akkor adódik, ha önmagunk tiszteletének embertársainkhoz való viszonyunkból megérthető feltételeit vesszük szemügyre. Ahogy Rawls írja: „Önmagunk megbecsülése ellentétben áll az önmagunkra hagyatkozással.” Egymás tisztelete saját magunk tiszteletén alapul. Ezt tekintetbe véve viszont feltehetjük a kérdést, hogy ha mások jogainak, érdekeinek figyelembe vétele legalább olyan fontos, mint a magunk tisztelete,

akkor alapja lehet-e a megbecsülés a személyiség integritásának? Nem lesz-e ugyanolyan tagolt a társas kapcsolatok rendszerébe ágyazva? Ehhez kapcsolódva, ide kívánczok még egy további tétkérdés is az antropológiai és társadalomelméleti szinteket illetően. Az önbecsülés igazságossága elbírja-e azt a terhet, hogy a jelenbeli önmeghatározás és az antropológia között közvetítsen? Mi a biztosíték afelől, hogy az önbecsülés igazságossága invariáns minden kultúrközegre nézve? Ha mint fundamentumra tekintünk rá, nehezen látható be, hogy miként képes áthidalni a széttagoltság problémáit. Félő, hogy az önbecsülés fogalma nem váltja be a hozzá fűzött reményeket.

Visszatérve a Balogh által vázolt hármas stratégiára, megfigyelhető, hogy a többlépcsős kutatási módszer ismertetése során „önreflexiót”, „önreflexív normativitást” emleget. Ezek az adott kontextusban deskriptív fogalmak. Nem világos, hogy miként kapcsolódik ide az önbecsülés *felelőségeket* implikáló fogalma. A hipotézis, kidolgozottságának ebben a fázisában, homályban hagyja tehát, hogy abban az elméleti irányban, stratégiában, amelyet megjelöl, miért és hogyan megy végbe a „van”-ról a „kell”-re történő átmenet. Pusztán azért, mert fennáll az önmeghatározás lehetőségessége, még nem indokolt egy ezzel (laza) összefüggésbe hozható fogalom felvétele a konstrukcióba. Ezt a bizonytalanságot még inkább fokozza, hogy Balogh felelőségeket illető szóhasználatában csúsztatást fedezhetünk fel. Az *önbecsülés normatív igazságossági elveiben* egyfelől arról beszél, hogy „az egyén *felelősséggel tartozik* képességei kifejlesztéséért” (második elv); másfelől, a „képességei kibontakoztatásában és gyakorlásában *felelőségteljes* egyén” (harmadik elv) intézményekkel szembeni igényéről [kiem.: K. F. Á.]. Itt egyértel-

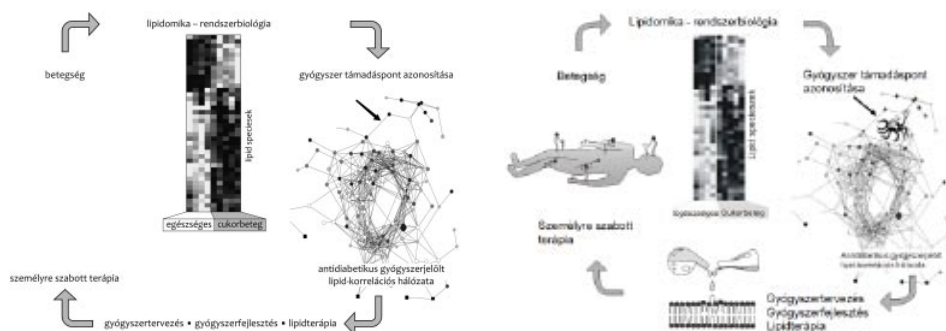
műen a jogi-intézményi és az erkölcsileg felfogott felelősségfogalom egybemosásával állunk szemben. Itt sem világos az egyikről a másikra történő átmenet. Az önbecsüléssel szorosan összefonódó felelősség fogalma már önmagában is olyannyira diffúz, hogy nem igazán tudni, hogy Balogh elméletében milyen szerepet játszik. Ráadásul a szerepét ettől függetlenül sem látja el, ugyanis az intézmények kialakításának magyarázata a jogok és kötelességek fogalma mentén is sok nehézségbe ütközik; nehéz elképzelni, hogy a társadalmi igazságosság képes lenne szem előtt tartani az egyén önmagára vonatkozó felelőségeit.

A fenti problémák fényében ki kell jelentenünk: az sem kifejezetten érzékletes Balogh szövegében, hogy miért pont az önbecsülés fogalma mellett kell döntenünk (és más fogalom miért ne lenne helytálló), hogy a fentebbi problémákat kiküszöbölje. Mivel nincs kellőképpen kifejtve, bizonyos értelemben

azt mondhatjuk, hogy az önbecsülés és a felelősség emergenciájával állunk szemben, ugyanis az eljövendő kutatás stratégiáiból nem következik értelemszerűen ezen fogalmak szükségessége. Olyan formában jelenik meg, mint egy posztulátum, de nincs megindokolva, hogy miért is kellene elfogadnunk.

E grandiózus elméletörténeti kompiláció tehát új utak és kutatási lehetőségek körvonalazására fut ki – igen kár, hogy az innovatív irányadás taglalását Balogh e nagyívű összefoglaló munkájának utolsó néhány oldalára hagyta. Ez az út mégis, a konfúzió ellenére is – minthogy a hosszadalmas analízis eredményeképpen rávilágít a modern politikafilozófiák legnagyobb problémájára – egy ugyancsak hosszadalmas elaborációt követően még több reménnyel kecsegtet. (*Balogh István: Igazságosság és politika. Budapest: LHarmattan, 2006, 444 p.*)

Kele Fodor Ákos
szerkesztő, filozófianár

Hibaigazítás • Lapunk ez évi 9. számának 1081. oldalán hiányosan jelent meg Balogh Gábor, Péter Mária, Török Zsolt, Horváth Ibolya és Vígh László szerzőtársak *Lipidomika* című cikkének 3. ábrája. A szerzők kérésére közöljük az eredeti ábrát, az érthetőség kedvéért a megjelent, hiányossal együtt. A hibáért elnézést kérünk.
A szerkesztőség

CONTENTS

About Count Széchenyi's Life at the 150th Jubilee of His Death

Guest Editor: *Ferenc Velkey*

- Ferenc Velkey: Introduction 1418
 Ágnes R. Várkonyi: István Széchenyi and the Hungarian Academy of Sciences 1420
 András Gergely: Memorial Exhibition of István Széchenyi (1791–1860),
 Founder of the Hungarian Academy of Sciences 1431
 Zoltán Fónagy: Between Tradition and Modernity—István Széchenyi, the Private Person 1437
 Ferenc Velkey: Széchenyi, the Politician, in Difficult Situations of Decision Making 1447
 László Csorba: About a Sick Széchenyi 1458

Study

- János Szépvölgyi: Some Thoughts on the Red Mud Spill in Ajka 1467
 Ferenc Székely: Thermal Water Resources and Utilization in Hungary 1473
 Ferenc Orosz: First Decade of the Sixty Years History of the Institute of Enzymology
 of the Hungarian Academy of Sciences 1486
 József Gyulai: William B. Shockley, One of the Inventors of the Transistor
 Was Born a Century Ago 1492
 Mihály Szegedy-Maszák: Hungarian Literature and World Literature 1502

Academy Affairs

- Science without Borders
 Changes Could Be Quicker But Direction in General Is Fine
 Interview with József Pálinkás, President of the Academy 1511
 Interview with Ilmo Kukkonen (*Júlia Sipos*) 1515
 Interview with professor Gábor Gaál (*Júlia Sipos*) 1517
 Awards 1520
 László Egyed: Science on Stage 1524
 The New Members of the Hungarian Academy of Sciences
 György Balla 1528
 Mihály Pósfai 1530

Outlook (Júlia Gimes) 1533

Book Review (Júlia Sipos) 1537